

Vem har rätt att ha rätt?

Bengt-Åke Wennberg

Att övertyga någon kan tolkas som att man hänger ett tyg över denne så att denne inte kan se världen och heller inte ses av världen.

Det som i dag kallas "yttrandefrihet" räcker inte för att skapa demokrati. Den pågående diskursen har makt att "tysta" genom att övertyga omvärlden och varandra om att vissa åsikter inte är värda att lyssna på. Det uppstår då dogmer som är lika "tystande" som de som finns inom radikal islamism

Ett "övertygande" resonemang i sund (inte manipulativ) mening är ett resonemang som hjälper oss alla att bättre förstå det vi talar om. Då uppstår en äkta dialog (dia logos = genom logos, dvs. språkligt och diskursivt) där var och en av samtalspartnerna konfronteras med hur egna insikter, upplevelser och övertygelser uppfattas av andra.

Den andre kan då i sin tur bidra med sina egna aspekter och insikter. Det blir en tankeutvecklande, dis-kursiv ("kurs", som kommer från "currere", är detsamma som "lopp") aktivitet ("actio"). Vi hjälper då varandra att "löpa" på rätt sätt och åt rätt håll. Vi kan skapa samarbete. (José Luis Ramírez)

Den tongivande ekonomiska vetenskapen har genom att Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne nu gått till Richard H Thaler äntligen accepterat att människan inte fattar beslut och väljer sina handlingar efter samma principer som gäller för en dator eller en robot.

Eller tvärtom; en dator är därför inte en rimlig analogi när det gäller att förklara och beskriva det mänskliga handlandet. Vi har anat detta tidigare –

men nu är det fastställt och etablerat. När Per Strömberg i priskommittén motiverade priset tycker jag dock det blev helt galet. Per Strömberg i uttryckte det så här:

”Människan är inte en dator, vi har våra kognitiva begränsningar”.

En rimligare formulering borde vara att en dator/robot inte är en människa. Det är roboten, hur väl den än konstrueras, som har stora begränsningar. Människan är till skillnad från en dator en levande varelse och ett politiskt djur. Detta betyder att hon kan skapa och vidmakthålla samhällen. Sådant kan inte datorer/robotar åstadkomma även om många science-fiktion berättelser bygger på sådana intriger.

När det kommer till samarbete, samverkan och samhällsbygge är det roboten/datorn som beter sig irrationellt. Skulle en människa bete sig som en robot så skulle våra samhällen inte kunna existera och vår välfärd inte kunna finnas. Det är totalt irrationellt att bortse från detta förhållande. En ekonomi som tror sig om att kunna lägga datorers arbetsätt till grund för hur goda samhällen kan fungera är en irrationell och oklok ekonomi.

Ett viktigt skäl till att människan inte kan liknas vid en dator är att människan har en unik förmåga att aktivt samspela – interagera – med andra människor och sin omvärld. Detta samspel formar i sin tur den värld hon existerar i. Allt hänger samman. Det skapas därmed ett komplext mänskligt socialt system där människan samspelar med varandra och med allt annat både levande och dött.

Det känns därför betryggande att även nationalekonomerna genom det senaste ekonomipriset nu har förstått att de ekonomiska modeller som de tror beskriver samspelet i mänskliga samhällen i många fall är totalt irrelevanta. Kanske kan detta, även bland politiker och ekonomer, leda till att man stannar upp och slutar att spekulera om sådant som inte är möjligt – och istället inleder ett radikalt nytänkande på området.

Datormetaforen uppstod under upplysningstiden. Då trodde man att naturens lagar var statiska och eviga. I takt med industrisamhällets framväxt etablerades två stora tanke-system – det naturvetenskapliga och det tekniska. Inget av dessa system refererar dock till människan, individen. En filosofisk analys av dessa begreppssystem visar att de begränsar sig till att beskriva sådant som inte kan vara annorlunda än det är.

Detta betyder att framväxten av nya mönster – det som kallas emergens – och som finns i alla levande system, inte finns med i resonemangen. Därmed inkluderas inte heller ”subjektet” människan i sådana modeller. Man kan

inom tanke-system som domineras av naturvetenskap och teknik därför inte fastställa vad som är klokt eller oklokt att göra och vad som bör präglade ett "gott samhälle".

Så här skriver Hans Kindstrand i bloggen Det Goda Samhället 29 september 2017:

Upplysningstanken innebar att sanningen inte längre kunde utrönas genom bibelstudier eller i samtal med Gud. Hägerström (prästsön med examen i teologi och filosofi) tog fasta på detta och sökte därför andra sanningskriterier. Hans idé – värdenihilismen – innebär i korthet att ett värdeomdöme aldrig kan vara sant eller falskt. Ur den tanken kunde man sedan härleda nya tankar.

Det går alltså inte enligt Hägerström att med hjälp av den vid denna tid etablerade naturvetenskapen fastställa förekomsten av några "naturliga" rättigheter eller värdegrunder för mänsklig samvaro. Hägerströms formulering är intellektuellt oantastlig men den är uppenbarligen ofullständig.

Vi lever med regler och värderingar. De existerar trots att de inte borde göra det. Socialdemokraten och juridikprofessorn Vilhelm Lundstedt (1882 – 1955), som med stor entusiasm drev Hägerströms idéer, framförde en historisk förklaring till de värderingar som ändå fanns: "Genom att lagar stiftades och konsekvent tillämpades utvecklades en allmän moral i samhället som manifesterades i laglydnad" (Svenskt Biografiskt Lexikon band 24 sid 376).

Därmed blir det rimligt att dra slutsatsen att en rättighet och/eller en värdegrund enligt den värdenihilistiska idén bara har det innehåll som Sveriges riksdag, eller varje annan accepterad överhöghet, vid varje tidpunkt genom lag bestämmer. Vad som är gott och vad som är ont beslutas således enligt Lundstedt av den person eller grupp som vid varje enskilt tillfälle har makten.

I Sverige menar vi att makten bör innehas av de som väljs av en majoritet av folket genom demokratiska och representativa val. Därmed bestämmer riksdag och regering de regler, lagar och värdegrunder som skall tillämpas. De enskilda individerna – subjekten – har att rätta sig efter detta. Detta innebär att femtio procent av befolkningen kan komma bestämma vilka värden som fyrtionio procent av befolkningen måste rätta sig efter. Därmed läggs grunden för utanförskap och förtryck. Enligt min och Hans Kindstrands mening är detta absurt.

Beslut och åtgärder i vår svenska demokrati har i dag kommit att fattas på ideologiska grunder. Det vill säga det som Hans Kindstrand kallar dogmer. Dessa dogmer kommer då, mer än sakliga samtal om de aktuella problemen, dominera den sociala verklighetsbilden. Detta kallas av en del debattörer för PK-ismen. Det vill säga det politiskt korrekta. Så länge denna har befolkningens stöd är det förstås ok. Men vad händer om det inte är så?

Om samhällets styrning baseras på olika dogmer som har tveksamt stöd i mänsklig erfarenhet kommer detta – enligt Timothy Snyder i boken "Om tyranni" – att lägga grunden till framväxten av tyranniska välden och en upplösning av demokratiska styrformer. Framväxten av tyrannier har vi historiskt upplevt under hela det sista århundradet. De skapas och vidmakthålls fortfarande.

Tyranniska välden har enligt Snyder blivit möjliga genom att de styrande församlingarnas äkta demokratiska inflytande eliminerats. De lagar, bestämmelser och föreskrifter som borde bygga på sakliga analyser av sådana faktiska erfarenheter av samhället som finns hos "folket" har allt mer kommit att beslutas av en diktator, ett parti eller en utvald elit med enbart sina egna dogmer som utgångspunkt.

Alla dessa tyranniska välden har i sin tur enligt Snyder kunnat skapas och upprätthållas genom den Lundstedtska principen. Lagar, regler och bestämmelser i enlighet med dogmen har kunnat stiftas av övermakten. De som berörs av dem har känt sig nödsakade att följa dem även om de ogillat dem och ansett dem olämpliga när de stiftades. När de väl har stiftats har det varit för sent.

De underställda har varit nödda och tvungna att anpassat sig till dem även om lagarnas legitimitet och grunder i efterhand starkt har kunnat ifrågasättas. Varje försök till bristande åtlydnad har kunnat definieras som upprorisk.

Varje sådan anpassning av folket har därefter medfört att samhället hamnat på ett sluttande plan som har gett makten möjlighet till ännu större maktövergrepp för att bevisa den egna dogmens riktighet. Historien visar också att juridiken och ekonomin i samspel, och i händerna på makten och dess dogmer, alltid har vunnit över den allmänna opinionen. De institutioner som skulle vara det demokratiska skyddet för medborgarna har därmed succesivt brutits ner av försöken att bevisa den egna dogmens förträfflighet.

Det är emellertid omöjligt att tänka sig ett välmående samhälle i vilket människor tvingas leva med en rättsordning som bortser från vad de själva

uppfattar som sina rättigheter och med en ordning som inte garanterar och skyddar dessa. Historien visar att sådana samhällen förr eller senare bryter samman under stort lidande. Alltså; våra erfarenheter av risken för sådana katastrofer – och inte de existerande dogmerna – borde lägga grunden för diskussioner om den framtida rättsordningen.

I sådana samtal uppstår då frågan om hur sådana rättigheter – eftersom de uppenbarligen måste finnas för att välstånd skall kunna garanteras – kan motiveras, bestämmas och upprätthållas. Hur kan olämpliga och kränkande lagar och bestämmelser som förstör och motverkar grundläggande principer för ett gott samhälle ändras? Vilka institutioner måste då skapas, upprätthållas och skyddas?

Svaret på denna fråga handlar naturligtvis om tillit. De lagar och bestämmelser som utfärdas och de som utfärdar dem måste omfattas av medborgarnas tillit. Institutionernas funktion är att hålla denna tillit vid liv. Men vad är då karaktären av denna tillit och hur kan den vinnas och upprätthållas? Denna fråga skall vi fortsätta att utforska – förhoppningsvis i samarbete med er alla.

Några avslutande tankar från José Luis Ramírez:

Att skapa "tillit" är inte att utan vidare få den andre att köpa vad jag säger. Det handlar om att förklara så att den andre kan förstå. Det handlar inte om att tala om för andra vad de ska tänka och säga, utan att hjälpa dem att förstå vad de säger och gör, och att erbjuda dem ett sätt att handla, tänka och tala som skapar tillit.

Originaltext

<https://www.bengtharry.me/?p=2943>